

İSLÂM'DA EVLİLİK VE EŞ SEÇİMİNDE DİNDARLIĞIN TERCİH EDİLMESİ

Nihat YATKIN*

ÖZET

İslâm, fıtrata uygun bir din olma özelliği ile insanoğlunun fıtrî duygularının meşru yollardan tatmin edilmesine müsaade etmiş ve ona bunun yollarını göstermiştir. Evlilik, fıtrî duygulardan birçoğunun tatmin edilmesinde önemli bir kurumdur.

Bu makalede, evliliğin gereği ve öneminden bahsedilerek, sağlam bir aile temelini ana unsuru olan eş seçiminde, Hz. Peygamber'in teşvik ettiği dindarlığın tercih edilmesi, çocukların iyi yetiştirilmesi ve din eğitimlerinde dindar annenin rolü üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Aile, Eş Seçimi, Dindarlık, Din Eğitimi.

ABSTRACT

Marriage at Islam and Preference of the Religiosity in the Selection of Partners

Islam as a suitable religion for human nature permits mankind to satisfy his/her naturel sensations as legitimate and also showed ways of this. Marriage is an institution of satisfying many of the innate feelings.

In this article the necessity and importance of marriage, and evoutness for choosing a wife that is a basic element of healthy family. In addition to this the role of mother in child education and family teachings is also emphasized in the research

Key Words: Marriage, Family, Choosing a Wife, Devoutness, Religious Education.

---

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail: nyatkin@hotmail.com

Giriş

İslâm dini, insana son derece önem vermiş, ona, dünya ve ahiret mutluluğunun yollarını göstermiştir. Dünya mutluluğunun temelini oluşturan unsurlardan belki de en önemlisi evliliğdir. İnsanın mutlu ve huzurlu olması ve neslinin devamı, ancak evlilik ile mümkün olabilmektedir. Bu sebeple Kur'an ve hadislerde, evlilik kurumuna yönelik çok sayıda hüküm ve prensipler yer almış ve evliliğe teşvik edilmiştir. Kur'an'da en detaylı anlatılan konular; evlenme, boşanma ve aile fertlerinin görev ve sorumlulukları ile ilgili konulardır.¹ Namaz, oruç, hac ve zekât ile ilgili hususlara bu kadar ayrıntılı yer verilmemiştir. Çünkü aile kurumu, hem birey hem de toplum için hayati önem taşımaktadır.

Evlilik bütün peygamberler, özellikle de İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.)'in önem verdiği bir kurumdur. Dini açıdan bakıldığında, yapılması sünnet, yerine göre farz olan amellerden biridir.² Evlilik, insanların manevi yönden gelişmesine ve olgunluğa erişmesine katkı sağlayan büyük bir nimettir. O halde evlilik kurumunun temelini sağlam atılması kaçınılmazdır. Dindarlık, güzel ahlâk, uyum, anlayış, fedakârlık ve kişilik sahibi olma, sağlam bir aile kurumu için önde gelen vasıflardır. İşte bu yazıda evlilik ve eş tercihinde etken olan vasıflardan, özellikle dindarlığın tercih edilmesi üzerinde durulacaktır.

1- Evliliğin Gereği ve Önemi

Evlilik, insanoğlunun yaratılışında mevcut olan; fitrî cinsellik ve birlikte yaşama/hayat arkadaşlığı duygusunun bir gereğidir. Yeryüzünün imarı ve neslin devamı ancak bu sayede mümkün olacaktır.³ Bu nedenle İslâm, evliliğin yükünü kaldıracak her erkeğin evlenmesini ister. Zaruret olmadıkça bekârlığı hoş karşılamaz.⁴ Yüce Allah, "...Size helâl olan kadınlarla evlenin..."⁵ ve "Bekârlarınızı evlendirin..."⁶ gibi emirlerle, insanları evliliğe teşvik etmektedir.⁷

¹ Ayetlerden bir kısmı için bkz., 2.Bakara, 227-231, 228, 237; 4.Nisâ, 3-4, 20-22, 24-25, 127-129; 5.Mâide, 5; 16.Nahl, 72; 60.Mümtehine, 10-11; 65.Talâk, 1, 2, 4, 7.

² Bkz., Davudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1978, VII, 210.

³ Sâbü'nî, Muhammed Ali, *ez-Zevâcû'l-İslâmî el-Mübekkir*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1991, s. 10.

⁴ Özbek, Abdullah "Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi", *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi-2*, Haz., İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996, s. 51.

⁵ 4.Nisâ,3.

⁶ 24.Nûr, 32.

⁷ Ateş, Süleyman, "Kur'an-ı Kerîm'de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Ayetlerin Tefsiri", *AÜİFD*, XXIII, Ankara 1978, s. 221.

Çok sayıda hadis-i şerifte de Hz. Peygamber, evliliğin önemine değinerek gençleri evlenmeye teşvik etmiştir. Mesela, *“Nikâh benim sünnetimdir. Bundan yüz çevirenler benden değildir.”*⁸ demek suretiyle, evlilikten kaçanlar için, kendi yolundan ayrıldıkları anlamında bir ifade kullanmıştır. *“Gençler! Sizden durumu müsait olan hemen evlensin. Zira evlilik gözü (haramdan) çevirir ve iffetin korunmasına daha çok vesile olur.”*⁹ hadisinde ise, iffetli olmada evliliğin rolünü belirtmiştir. Bir başka hadiste de, *“Her kim evlenirse dininin yarısını tamamlamıştır...”*¹⁰ buyurarak, evliliğin dini hayata olan müspet katkısına dikkat çekmiştir. Buna mukabil *tebettül* yani, insanlardan uzaklaşıp, bekâr kalarak kendini Allah'a vermeyi¹¹ yasaklamış,¹² bekârlığı, gayri meşru ilişkilere sevk edebileceği nedeniyle, bir nevi fitne olarak tavsif etmiştir.¹³

Şüphe yok ki evlilik, nefsin ve neslin korunmasına doğru atılan emin ve sağlam adımlardan biridir. Bu bakımdan ruhbanlıkta olduğu gibi insan nesli için bu yasaklanırsa, telafisi mümkün olmayan gayr-i ahlâkî hareketlerin tezahür etmesi kaçınılmaz olacaktır. Çünkü süresiz bekâr kalmanın, fitrî ihtiyacın başka şekillerde karşılanmasına neden olabilmesinin yanında, sağlık açısından da sakıncalar doğuracağı izahtan varestedir. Ferdi ve toplumu birtakım hastalıklardan koruyup selamete ulaştırmanın yolu evlilik müessesesinden geçtiği gibi, derunî huzura kavuşmak da, büyük ölçüde evlenme ile mümkün olacaktır. Nitekim Cenab-ı Hakk bu hususa işaret ederek mealen şöyle buyurur: *“Kaynaşmanız için size kendi(cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.”*¹⁴

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede, kadın ve erkeğin birbiri için yaratıldığını ve bu tür bir yaratılışın Allah'ın kullarına bir lütfu olduğunu bildirmektedir. Bu, kadın ve

⁸ Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5; Nesâî, Nikâh, 4; Dârimî, Nikâh, 3; Ahmed b. Hanbel, II, 158; III, 241, 259, 285; V, 409.

⁹ Buhârî, Savm, 10; Nikâh, 2; Müslim, Nikâh, 1-3; Ebû Dâvûd, Nikâh, 2; Tirmizî, Nikâh, 1; Nesâî, Sıyâm, 43; Nikâh, 3; İbn Mâce, Nikâh, 1; Dârimî, Nikâh, 2; Ahmed b. Hanbel, I, 57, 378, 424, 425, 432.

¹⁰ Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Vasıt*, Tahk., Tânk b. İvâdillah-Abdulmuhsin b. İbrahim, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1415, VII, 332, VIII, 335.

¹¹ Davudoğlu, a.g.e., VII, 219.

¹² Buhârî, Nikâh, 8; Müslim, Nikâh, 6-8; Tirmizî, Nikâh, 4; İbn Mâce, Nikâh, 2; Dârimî, Nikâh, 3; Ahmed b. Hanbel, I, 176, 183; III, 158, 245, V, 17; VI, 165, 157, 253.

¹³ Tirmizî, Nikâh, 3; Mübârekfûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm, *Tuhfetü'l-Ahvezi Şerhu Câmi'i'l-Tirmizî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, IV, 173.

¹⁴ 30.Rûm, 21.

erkeğin birbirinden uzak olmasının değil sağlıklı ve temiz bir zeminde beraber olmasının fitrata daha uygun olduğunu göstermektedir. Öte yandan sağlıklı nesiller elde etmek, ancak bu nesillerin bir evlilik içinde meydana gelmesi ve anne babanın müşterek ilgi ve sorumluluğu altında büyütülmesi ile mümkündür. Böyle bir birliktelik içinde meydana gelmeyen çocuklar gerek sosyal, gerek psikolojik, gerekse ahlâkî bakımdan daha problemlidir. Ayrıca toplumsal ahlâkın korunmasında da kadın-erkek ilişkilerinin bir evlilik zeminine dayanmasının büyük önemi vardır.

2- Eşlerin Aile İçi Din Eğitimindeki Yeri

Toplumun en küçük sosyal birliği olarak aile¹⁵, tabîî, toplumsal, hukukî ve dinî bağlara dayanan bir kurumdur. Tarihin hemen her devrinde ailenin var olduğu, ancak yapı bakımından farklı özellikler taşıdığı görülmüştür.¹⁶ Sosyal bir ünite olarak aile, fert ile toplum arasında sağlıklı bir yapının oluşmasında önemli bir işleve sahiptir. Aile bir yandan bireyin sosyal hayata açılmasını sağlarken, diğer yandan onun huzur ve sükûn bulmasını temin eder.¹⁷ Toplumun çekirdeğini oluşturan aile, insanı şekillendiren değerlerin mayalandığı bir ocak ve okul, topyekûn kültürel mirasın sürekliliğini sağlayan en güçlü bir müessesedir.¹⁸ Hayatın getirdiği dert ve sıkıntılar, sevinç ve mutluluklar aile içinde paylaşılmak suretiyle insan daha da mutlu olur, o sıcak yuvanın verdiği huzuru hiçbir şey veremez.¹⁹

Diğer taraftan insanlık için eğitimin büyük önemi olduğu herkesçe bilinen ve kabul edilen bir realitedir. Tarih boyunca insanlığın daima karşı karşıya olduğu bir gerçek de dindir. İlkel toplumlardan en modern toplumlara hemen her millette dinin, farklı şekil ve metotlarla da olsa, öğretildiği ve yaşandığı görülmektedir.²⁰

Din eğitimi, bir yandan kişinin, diğer yandan toplumun manevî ihtiyaçlarının karşılanmasını temin eder. Bu eğitim, ferdin hayatını anlamlı hale getirerek ona bazı temel değerler öğretir. Böylece kişi kendi içerisinde tutarlı, huzurlu ve güvenli bir hayat süreci yaşayabilir. Ayrıca almış olduğu dinî inanç, duygu ve düşünceler onun

¹⁵ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, Çev., Ünver Günay, EÜ Yay., Kayseri 1990, s. 69; Dönmezer, Sulhi, *Toplumbilimi*, Beta Yay., İstanbul 1999, s. 194-195.

¹⁶ Taplamacioğlu, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, AÜİF Yay., Ankara 1975, s. 216; Dönmezer, a.g.e., s. 195.

¹⁷ Bkz., Vergin, Nur, "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile", *Aile Yazıları-2*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1991, s. 309 vd.; Akdoğan, Ali, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, Rağbet Yay., İstanbul 2002, s. 130.

¹⁸ Çelik, Celalettin, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s. 266.

¹⁹ Kaya, Mahmut, "Değişen Toplum ve Değişmeyen Değerler", *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*, İSAV, İstanbul 1991, s. 6-7.

²⁰ Bkz., Taplamacioğlu, a.g.e., s. 66 vd..

toplumla bütünleşmesini ve uyumlu bir kişilik örneği sunmasına büyük ölçüde katkı sağlar. Din, insanlığa da güzel ve doğru hedefler belirleyerek sağlıklı toplumların oluşmasına hizmet eder.²¹ Dinî eğitimden yoksun olan, manevî yönlerini ihmal eden, hayatı sadece maddeden ibaret düşünen kişi ve toplumların gerçek mutluluğu yakalayabilmesi oldukça zor olacaktır ve tarihi süreçte de vakıanın böyle olduğu görülmüştür.²²

İlahî ve evrensel bir din olarak İslâm eğitime büyük önem vermiş, insanlığın dünya ve ahiret hayatında mutlu olabilesinin yollarını göstermiştir.²³ Bu bağlamda kişinin yetişmesinde, dinî ve ahlâkî eğitimin alınmasında ailenin çok büyük önemi bulunmaktadır.²⁴ Dini inanç ve tutumların teşekkülüne ilişkin bütün araştırma ve gözlemler, özellikle ilk çocukluk dönemindeki aile ilişkilerinin en etkili faktör olduğu hususunda birleşmektedirler. Yani aile dindarlığı çocuğun din eğitim-öğretimi açısından en belirleyici faktörlerin başında gelmektedir.²⁵ Nitekim 1999 yılında Rize yöresinde, doktora tezi olarak hazırlanan bir alan çalışmasında, “Dini bilgileri nereden öğrendiniz?” sorusuna verilen cevapta, ankete katılanların %24.3’ünün “ailesinden öğrendiğini” işaretledikleri;²⁶ çocuklara en iyi dini eğitimin verilmesi konusunda da yarısından fazlasının (%62.2), çocuklara dini terbiye ve eğitimi ailesinin verebileceğini düşündükleri tespit edilmiştir.²⁷ Dolayısıyla bu verilerden, çocuklara en iyi dini terbiyeyi anne-babasının verebileceği; en azından fiili durumun böyle olduğu sonucu çıkarılabilir.

Ailenin temel üyeleri anne ile babadır. Ancak aileden ve çocuk eğitiminden söz edildiği yerlerde, daha çok anne ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden anne, aile kurumunda çok özel bir yere sahiptir. Bu ifadelerden, babanın ikinci plâna itildiği kanaatine varılmamalıdır. Çünkü çocuğun terbiyesinde her ikisi de etkilidir²⁸ fakat tabîi olarak anne öncelik arzeder. Çünkü o, karşılıksız bir sevgi pınarıdır. Dostluk ve

²¹ Bkz., Ayhan, Halis, *Eğitim Bilimine Giriş*, Şûle Yay., İstanbul 1995, s. 59, 60.

²² Eğitimde dinin rolü için bkz., Muhammed Kutub, “Eğitimde Dinin Rolü” (*İslâmî Eğitim*, Derleyen: Nakîb Attas, Çev., Ali Çaksu, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s. 81 vd.).

²³ Bkz., 58.Mücadele, 11; 39.Zümer, 9; 9.Tevbe, 122; 20.Tahâ, 114; Bayraklı, Bayraktar, *İslâm'da Eğitim*, İFAV Yay., İstanbul 1989, s. 269; Akdoğan, a.g.e., s. 175-176.

²⁴ Vergin, a.g.m., s. 309; Akdoğan, a.g.e., s. 130.

²⁵ Atalay, Talip, “Aile Dindarlığının Gençlerin Dindarlığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, Kurav Yay., Bursa 2006, s. 186.

²⁶ Akdoğan, a.g.e., s. 176.

²⁷ Akdoğan, a.g.e., s. 182.

²⁸ Bkz., Buhârî, Cenâiz, 78, Kader, 2; Müslim, Kader, 22-24; Ebû Dâvûd, Sünnet, 18; Tirmizî, Kader, 5; Mâlik, Cenâiz, 52; Ahmed b. Hanbel, II, 233, 253, 275, 282, 315, 346; III, 435, IV, 24.

fedakârlık örneğidir.²⁹ Ayrıca, erkeklerin iş hayatıyla meşguliyetlerinin fazla olmasına karşın kadınların ekserisi, zamanlarının büyük bir çoğunluğunu ailede çocukları ile geçirmektedirler. Anne-baba dindarlığının çocuklar üzerindeki etkisi üzerine yapılan bir araştırmada, özellikle dindar annenin, ailede dini hayatı canlı tutmada ve çocukların dindar yetişmesinde önemli bir etken olduğu; yüzdelik olarak 33.3 oranında babanın etkisinin karşısında annede bu oranın 64.3'e ulaştığı tespit edilmiştir.³⁰

Geleceğin teminatı olan çocukları yetiştirenler annelerdir. Anneler ne kadar şahsiyetli, ahlâklı, faziletli olursa onların yetiştireceği çocuklar da o derece topluma faydalı olacaklardır. İyi yetişmiş, faziletli insanlardan meydana gelen topluma sahip milletlerin, dünya içerisinde kendine layık olan yeri alacağına şüphe yoktur.³¹

3- Eş Seçiminde Tercih Sebepleri

Eş seçiminden kasıt, kadın ve erkeğin her birinin karşı tarafta görmek istediği, anlaşabilecekleri, uyumlu, mutlu ve huzurlu bir yuva kurabilecekleri birtakım vasıfların aranmasıdır. Her ne kadar örfte, eş aramak için yola çıkan ve tercih sebepleri araştıran erkek tarafı olsa da, İslâmî açıdan her iki tarafın eşit haklara sahip olduğu unutulmamalıdır. İlerleyen satırlarda bu hususa yeniden değinilecektir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de eş seçiminde dikkate alınan kriterler içerisinde en çok sözü edilenler zenginlik, asalet, güzellik, güzel ahlâk ve dindarlıktır. Son dönemlerde Anadolu'nun değişik illerinde yapılan alan araştırmalarında, eş seçimiyle ilgili tercihlere baktığımızda, güzel ahlâk ve dindarlığın ön plana çıktığını görmekteyiz. Mesela, 2002 yılında tamamlandığı anlaşılan ve Konya yöresinde yapılan bir alan çalışmasındaki anketlerin sonucunda, eş seçiminde öne çıkan tercih sebebinin *dindarlık* olması dikkate değerdir. İlkokul, ortaokul, lise ve üniversite mezunlarına yöneltilen, "eşin dindar olmasına önem verme" sorusuna olumlu cevap verenlerin en yaygın olduğu kategoriyi, %76.2 ile ilkökul mezunları oluşturmuştur. Eğitim düzeyi yükseldikçe önem verme eğilimi düşmüş, ancak, oranın en düşük olduğu üniversite mezunlarında bile bu oran %70.7'ye ulaşmıştır ki, bu da oldukça yüksek bir rakamdır.³²

²⁹ Özbek, a.g.m., s. 52.

³⁰ Sağlam, İsmail, "Anne-Baba Dindarlığının Çocuklar Üzerindeki Etkisi", *Dindarlık Olgusu*, s. 170.

³¹ Çevikoğlu, Nurten, "İslâm'a Göre Çocuk Terbiyesinde Annenin Yeri", *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi-2*, s. 171.

³² Çelik, a.g.e., s. 267-268.

Yukarıda bahsi geçen ve Rize yöresinde yapılan çalışmada varılan sonuçlar da, Konya'dakinden pek farklılık göstermemektedir. Bu çalışmada dikkat çeken husus, kadınlardan hiçbirinin, eş seçiminde zenginliği ilk şart olarak görmemeleri, erkeklerden de sadece %0.6'sının bu yönde kanaat belirtmiş olmalarıdır. Güzellik konusunda da kadınların tercih oranı %0.6, erkeklerin %1.9'dur. Buna mukabil ahlâk ve dindarlığı tercih edenler, kadınlarda %64.4, erkeklerde %66.5 oranında oldukça yüksektir.³³ Mersin'de yapılan bir araştırmada, deneklerin erkek-kadın ortalama olarak %41'i dine bağlılık, %19'u bilgi ve görgülü olmak, % 17'si zenginlik, soyluluk, güzellik ve yakışıklılık seçeneklerini işaretledikleri belirtilmiştir.³⁴ Erzurum'da gerçekleştirilen bir araştırmada ise deneklerin %47'si güzel ahlâk ve namus, %17.3'ü zenginlik, %17'si iyi bir iş, %9.7'si dindarlık, %9'u da güzellik seçeneklerini işaretlemişlerdir. Güzel ahlâk ve namusun dinle irtibatı dikkate alındığında %55 civarında ahlâk, din, namus mefhumlarının bağlayıcı olduğu görülecektir.³⁵

Bunun böyle olması yadırganmamalıdır. Çünkü başlangıçtan günümüze değin bir insan ve toplum gerçeği olan dini inanç, bir yandan insanın iç dünyasına, diğer yandan da onun sosyal yaşantısına katkı sağlamıştır. Din duygusu insana güven, huzur ve sağlıklı bir yaşam sunar. İnsan, manevi anlamda, üstün bir güce inanmakla, içgüdülerin ve maddenin esiri olmaktan kurtularak, ulvi bir güce bağlanmanın huzurunu yaşar. Ayrıca üstün bir varlığa inanmakla hem sonsuz bir hürriyete sahip olmadığını anlar hem de korku ve endişelerinden emin olarak, dengeli ve ilkeli bir hayata yaşama imkânı bulur.³⁶

4- Hz. Peygamber'in Eş Seçimi ile İlgili Tavsiyeleri

Günümüz modern dünyasında bu sonuçlar son derece anlamlıdır. Hayat standartlarının yükseldiği, lüks ve refaha düşkünlüğün tırmandığı çağımızda, insanların hâlâ dine-dindarlığa önem vermiş olmaları, bize Hz. Peygamber'in bu konuda söylemiş olduğu, başta Kütüb-i Sitte olmak üzere temel hadis kaynaklarının çoğunda yer almış olan şu hadisi hatırlatmaktadır: *"Bir kadınla, dört özelliğinden*

³³ Akdoğan, a.g.e., s. 165.

³⁴ Karaman, Ramazan, *Sanayileşmenin Dine Etkisi (Mersin Örneği)*, Akın Ofset, Konya 2000, s. 132.

³⁵ Günay, Ünver, *Erzurum Kenti ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999, s. 198.

³⁶ Akdoğan, a.g.e., s. 130.

*dolayı evlenilir: Zenginliği için, asaleti için, güzelliği için ve dindarlığı için. Eli toprak olasıca! Sen dindar olanı tercih et.*³⁷

Hadisin sıhhat durumu hakkında, genel olarak şunlar söylenebilir: Sahâbeden beş kişi; Ebû Hureyre, Câbir b. Abdillâh, Avf b. Mâlik, Abdullâh b. 'Amr ve Ebû Sa'îd el-Hudrî³⁸ tarafından rivayet edilmiş; daha sonraki tabakalarda sened yolları çoğalmıştır. Dolayısıyla ravi sayısı açısından meşhûr³⁹ bir hadistir. Tirmizî bu hadisi hasen-sahîh⁴⁰ olarak nitelemiştir.⁴¹ Yani hadisin birden çok senedi vardır ve bir senedi ile hasen olan hadis, diğer bir senedi ile sahihtir.⁴² *Sahîhu İbn Hibbân*'ı tahkik eden Şuayb el-Amavut, senedinin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu ifade etmektedir.⁴³ Bunlarla birlikte hadisin, Kütüb-i Sitte başta olmak üzere, temel hadis kaynaklarında yer almış olması, temel bir kriter olmasa da sıhhati için bir delil sayılabilir.

Hadisin yorumlanması sadedinde muhakkikler ve şârihlerin açıklamalarından, Rasûlullah (s.a.s.)'in, örfteki uygulamadan haber verdiği anlaşılmaktadır. Yoksa hadisin metninin gelişinden emir anlamı çıkarılmamalı, yani, Hz. Peygamber bunu emrediyor, diye düşünülmemeli. Hadisteki (تربت يدك) ifadesi, zahiri anlamıyla her ne kadar beddua anlamı taşımış olsa da, Araplar bunu, mecazî olarak teşvik anlamında kullanmaktadırlar.⁴⁴ Diğer taraftan bahsedilen dört özellik bir arada düşünülebileceği gibi ayrı ayrı da dikkate alınabilir. Bulunabilirse, bu dört özelliği de taşıyan bir kadınla evlilik yapılabilir ve belki de matlup olan budur. Ancak

³⁷ Buhârî, Nikâh, 16; Müslim, Radâ', 53; Tirmizî, Nikâh, 4; Nesâî, Nikâh, 10; İbn Mâce, Nikâh, 6; Dârimî, Nikâh, 4; Ahmed b. Hanbel, II, 428; III, 302; VI, 52; Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü'd-Dârekutnî*, Thk., Abdullâh Hâşim Yemânî Medenî, Dâru'l-Mehâsin, Kahire, tsz., III, 302-303; İbn Belbân, Alâuddîn Ali Fârisî, *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Belbân*, Thk., Şuayb Amavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997, IX, 344-345.

³⁸ Tirmizî, Nikâh, 4.

³⁹ Meşhûr hadis, her tabakada/nesilde en az üç kişinin rivayet etmiş olduğu veya en az üç farklı senedle rivayet edilmiş olan hadistir (Aydınlı, Abdullâh, *Hadis İstihlâları Sözlüğü*, Hadisevi, İstanbul 2007, s. 185).

⁴⁰ Sahîh hadis, güvenilir raviler tarafından nakledilen ve senedinde kopukluk olmayan, kendisiyle amel edilmesi gereken hadistir. Hasen hadis ise, sahîh hadisten farkı olarak zaptı kusurlu ravi/raviler tarafından, muttasıl senedle rivayet edilen, sahîh hadisten bir mertebe düşük, ancak amel edilmesi açısından makbul olan hadistir (Bkz., Aydınlı, Abdullâh, *Hadiste Tesbit Yöntemi*, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 71 vd.).

⁴¹ Tirmizî, Nikâh, 4.

⁴² İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman Şehrezûrî, *Mukaddimetü İbni's-Salâh fî Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1978, s. 19 (Tirmizî'nin, hadisleri değerlendiren kullandığı mürekkeb ifadeler hakkında geniş bilgi için bkz., Nureddin İtr, *el-İmâmu't-Tirmizî ve'l-Muvâzenetü beyne Câmi'ihî ve beyne's-Sahîhayn*, Matbaatu'l-Cenne, Halep 1970, s. 185 vd.).

⁴³ İbn Belbân, a.g.e., IX, 344-345.

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1990, I, 229.

böyle olmayacaksa, özellikle dindar bir kadınla evlenmek, hadis-i şerife göre asıl olandır.

Hadiste geçen (لَدَيْهَا) ifadesinden, kelime manasından hareketle “müslüman olması” anlamı da çıkarılabilir, nitekim Ebû Dâvûd şârihi Hattabî, bu hadisten fıkıh olarak, evlilikte denklige riayet edilmesi gerektiği ve burada da itibar edilmesinde evlâ olanın *din* (birliği) olduğu kanaatini belirtmektedir.⁴⁵ Ancak gerek diğer şârihlerin yorumları gerekse mezkûr hadisi açıklar mahiyette olan rivayetlerden, burada *dindarlığın* kastedildiği anlaşılmaktadır. Nitekim hadisi tercüme edenler de bu ifadeyi “*dindar*” olarak çevirmişlerdir.⁴⁶ Ayrıca Müslim ve Nesâî'nin rivayetlerinde mezkûr hadis sebep-i vürûduyla verilmiş olup burada, Câbir b. Abdillâh ile karşılaşan Hz. Peygamber'in, ona evlenip evlenmediğini; bekârla mı yoksa dul biriyle mi evlendiğini sorduğunda, Câbir'in dul biriyle evlendiğini söylemesi ve bunu da, evde bakması gereken kız kardeşlerinin olmasına bağlamasının ardından Hz. Peygamber'in, konumuzla ilgili hadisi zikretmesinden⁴⁷ “*dini için*” ifadesinin *dindarlık* anlamına geleceği sonucu çıkarılabilir.

Konumuzla ilgili hadisi açıklar mahiyette olan ve İbn Mâce'de yer alan bir rivayette; Abdullah b. Amr'ın naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurur: “*Kadınlarla güzelliği için evlenmeyin. Olabilir ki, güzellikleri onları kendini beğenme ve tekebbüre sevkeder de bu onları helâke sürükleyebilir. Zenginlikleri nedeniyle de onlarla evlenmeyin. Çünkü zenginlikleri onları isyana ve kötülöklere düşürebilir. Ancak dini sebebiyle onlarla evlenin. Şüphe yok ki, burnu kesik, kulağı delik, fakat dindar bir siyah cariye, (böyle olmayan) hür bir kadından daha üstündür.*”⁴⁸ Dikkat edilirse burada din sahibi yani dindar cariye, dindar olmayan hür kadınla mukayese edilmiştir. Zira cariye, ister iman etmiş olsun ister olmasın, ya hür olmayan (köle) hizmetçidir ya da savaşta karşı taraftan esir edilen kadındır ve henüz müslüman değildir. İlerleyen zamanlarda müslüman olmakla beraber dindar da olabilir ve her ikisi de, hür fakat dindar olmayan kadına tercih edilebilirler. Zaten konuyla ilgili ilk hadiste zikredilen zenginlik, asalet, güzellik ve dindarlık mukayesesini aynı kadın için yapılmaktadır ve bu kadın da müslüman kadındır.

⁴⁵ Ebû Dâvûd, Nikâh, 2 (Hattâbî'ye ait *Meâlimü's-Sünen* şerhli, II, 539).

⁴⁶ Bkz., Davudoğlu, a.g.e., VII, 405; Sofuoğlu, Mehmed, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötüken Yay., İstanbul 1988, XI, 5183; Mollamehmetoğlu, Osman Zeki, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, Yunus Emre Yay., İstanbul, tsz., II, 261; Aydınli, *Sünen-i Dârimî (Tercüme ve Tahkik)*, Madve Yay., İstanbul 1996, V, 11.

⁴⁷ Bkz., Nesâî, Nikâh, 10; Müslim, Radâ', 54.

⁴⁸ İbn Mâce, Nikâh, 6.

Yine birçok kaynakta geçen; “*Dünya bir meta (geçici faydalanma yeridir), dünyanın en hayırlı metarı (varlığı) ise sâliha bir kadındır.*”⁴⁹ hadisi ve bu hadisin başka bir varyantında Hz. Peygamber’in Hz. Ömer’e hitaben; “*Sana kişinin elde edeceği en hayırlı hazineden haber vereyim mi? Bu, sâliha bir kadındır; (kocasını) ona baktığında neşe saçar, sözüne değer vererek ona itaat eder ve yokluğunda onu(n iffetini ve malını) korur*”,⁵⁰ buyurarak, sâliha kadının vasıflarını izah etmesinden, konuyla ilgili hadislerde geçen *dinden* maksadın *dindarlık* olduğuna işaret edilmiştir, denilebilir. Çünkü sâlih/sâliha, vecibelerini gereğince yerine getiren insan,⁵¹ anlamına da gelmektedir ve dindarlık, ibadetle, amel-i sâlihle yakından ilgili; ibadetle içi doldurulan ve tanımlanan bir kavramdır.⁵² Dolayısıyla ibadetler-sâlih ameller, her ne kadar bizzat amaç olmayıp öz itibarıyla yüksek amaçlara basamak niteliğinde ise de, dine bağlılığın ve bir anlamda dindarlığın dışa yansıyan bir göstergesi mesabesindeir.⁵³

Bu bağlamda Ehl-i Kitap’tan olan kadınlarla evlenilmesi ayrı bir konudur ve onlarla evlenilmesinin caizliğinde müçtehitler farklı görüş beyan etmişlerdir. Ehl-i Kitap olan kadınlarla evlilikten bahseden âyetlerin tefsirindeki tartışmalarda⁵⁴ mezkûr hadise yer verilmemesi; keza hadisin şerhlerinde de, Ehl-i Kitap kadınlarla evlenmenin cevazıyla ilgili âyetlere atıfta bulunulmaması, hadisteki ifadenin *dindarlık* anlamına geldiğini pekiştirmektedir.

Şunu belirtmek gerekir ki, özellikle zenginliğin ve güzelliğin müspet yönlerinden de bahsedilebilir. Mesela kadın zengin olursa, kocasını gücü yetmeyeceği şeylere icbar etmez ve nafakasında ona zorluk çıkarmaz. Güzellik her şeyde, özellikle kadında matluptur. Çünkü eş, erkeğin en yakını ve yaşamının büyük bir bölümünü birlikte geçirdiği hayat arkadaşıdır.⁵⁵

Yukarıda, eş seçiminde, tek taraflı olarak yalnız erkeklerin söz sahibi olmamaları gerektiğine değinilmişti. Çünkü mütakabiliyet ilkesinden hareketle,

⁴⁹ Müslim, Radâ’, 64; Nesâî, Nikâh, 15; İbn Mâce, Nikâh, 5; Ahmed b. Hanbel, II, 168; İbn Belbân, IX, 340.

⁵⁰ Ebû Dâvûd, Zekât, 32.

⁵¹ Sarı, Mevlût, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, Bahar Yay., İstanbul 1980, s. 875.

⁵² Tekin, Mustafa, “Dindarlık Bağlamında Amel-i Sâlih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Dindarlık Olgusu*, s. 55.

⁵³ Kurul, *İlmihal-İman ve İbadetler*, TDV Yay., İstanbul, tsz., I, 219.

⁵⁴ Mesela bkz., Fahrüddîn Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, Dâru İhyâ’it-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, tsz., 3. Baskı, VI, 58 vd., XI, 147 vd.; İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu’l-Fidâ, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azim*, Dâru’l-Marîfe, Beyrut 1969, II, 20-21

⁵⁵ Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Dâru’l-Fikr, tsz., XX, 86.

kadınlar da aynı haklara sahip olacak ve evleneceği erkekte tercih nedenleri arayacaklardır. Birçok kaynakta yer alan ve Ebû Hureyre'den nakledilen; *“Erkeğin kerem sahibi; cömert olması, dindarlığıdır. Kişilik sahibi olması, akıllı olmasıdır. Güzelliği de, ahlâkının güzel olmasıdır.”*⁵⁶ hadisi, kadınların da eş seçiminde dikkatli olmalarını öğütler niteliktedir. Sanki bu hadiste, mevzu bahis olan hadise bir nazire olarak; bir kadın kerem sahibi birini arıyorsa, dindar olmasına baksın; kişilik sahibi olmasını arzu ediyorsa, akıllı olup olmadığını araştırsın; güzel olmasını da istiyorsa, ahlâkının güzelliğini tercih etsin, denilmek istenmiştir.

Burada bir nebze dindarlıktan da bahsetmek gerekirse, sözlükte dindarlık; *“dinin yapılmasını emrettiklerini yapma, yasakladıklarından kaçınma hâli”*⁵⁷ olarak tarif edilmekle birlikte, genel anlamda şöyle tanımlanabilir; *“Kişinin sağlam bir inançla Allah'ın emirlerine uyması ve yasaklarından kaçınması, canlı ve cansız varlıklara karşı sevgi, saygı ve bağlılık şuuru içerisinde bulunma hâlidir.”*⁵⁸

Dindarlığın öne çıkması, sağlam bir aile temelini oluşturulması ve sağlıklı nesiller yetiştirilmesinin yanında, hem dünya hem de ahiret saadetinin elde edilmesine vesile olmasındandır.⁵⁹ Ayrıca dindar eşin, daha önce geçen bir hadiste belirtildiği üzere, neşe kaynağı olması, kocasına itaat etmesi, iffetini ve malını korumasının yanında, uyumlu, birlik-beraberliğin sağlandığı mutlu bir aileye olan katkıları göz ardı edilmemelidir. Dinine bağlı ve kişilik sahibi kimseler için dindarlık, her şeyde, özellikle evlilik gibi süreklilik gerektiren şeylerde araştırmasının hedefi olmalıdır. Bu yüzden Hz. Peygamber, etkili bir tarzda dindarlığın tercih edilmesini tavsiye etmiş ve bunu, arzu-isteklerin nihai gayesi olan *“zafer”* kelimesini kullanarak (*فاظفر بذات الدين*) şeklinde ifade etmişlerdir.⁶⁰

Hz. Peygamber'in eş seçimi konusundaki bir tavsiyesi de çevreyle ilgilidir. Bilindiği üzere insanın tabiatı ve davranışları üzerinde, çevrenin büyük rolü vardır. Öğrenme ve eğitim de, çevrenin etkilerinin insan davranışlarında meydana getirdiği

⁵⁶ Dârekutnî, a.g.e., III, 303; İbn Belbân, a.g.e., II, 232; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Şu'abu'l-İmân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Tahk., Muhammed Saîd Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1410, IV, 160; a.mü.; *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru Sadr, Beyrut tsz., VII, 136; Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, II, 143 (Ha. No: 1924). Hadis, Hz. Ömer'e de nispet edilmektedir. Hz. Ömer, bir gün önünde çalımla yürüyene şöyle der: *“Dinin varsa bu senin keremindir, aklın varsa bu senin kişiliğindir, malın varsa bu senin şerefindir. Aksi halde eşekle müsavisindir.”* (Aclûnî, a.g.e., a.y.).

⁵⁷ Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yay., İstanbul 1981, s. 231.

⁵⁸ Sağlam, a.g.f., s. 164.

⁵⁹ Aynî, a.g.e., XX, 86.

⁶⁰ Aynî, a.g.e., a.y.

değişiklikler olarak tanımlanır. Bir anlamda kader yolumuz, belli bir tercihe elverişli çevresel etkenler tarafından belirlenmektedir. Bunlardan en önemlisi ailedir. Fakat aile, toplumun sadece küçük bir minyatürüdür ve toplumun öngördüğü değerleri ve normları bireylere iletmekle görevlidir. Öyleyse, kişinin gelişmesindeki en önemli etken, onun içinde doğmuş ve büyümüş bulunduğu toplumun yapısı ve değerleridir.⁶¹

Bu itibarla Hz. Peygamber, kadınların yetiştiği ortama dikkat çekerek; “Çöplükte yetişen gülden sakının.” demiş, ashâb, bunun ne anlama geldiğini sorunca, “Kötü çevrede yetişen güzel kadın.” cevabını vermiştir.⁶² Nitekim bu husus örfte; “Anasına bak kızını al, kıyısına bak bezini al”⁶³ şeklinde deyimleşmiştir.

Sonuç

Evrensel bir din olan İslâm, her çağa, coğrafyaya ve topluma hitap etmekle beraber, ferdi ve içtimaî hayatın temel esaslarını belirlerken, insanoğlunun hem dünya hem de ahiret mutluluğunu hedef ve gaye edinmiştir. Ahiret mutluluğunun elde edilmesi, İslâm’ın belirlediği ölçütler muvacehesinde sürdürülebilen huzurlu ve mutlu bir dünya hayatının varlığına bağlıdır. İşte dünya hayatının huzuru, mutluluğu ve sükûnu, büyük ölçüde iyi bir eş seçimi yapmak suretiyle oluşturulan aile ortamı ve bu ortamda yetiştirilen sağlam nesiller sayesinde mümkün olmaktadır.

Hz. Muhammed (s.a.s.), öncelikle söz ve fiilleri ile insanlığa örnek olmuş ve onlara, her iki cihan saadetini elde edebilmeleri için, hayatlarının her safhasını kapsayan ilke ve prensipler koymak suretiyle rehberlik görevini ifa etmiştir. Konumuz itibarıyla bu ilkelerin en önemlilerinden biri de, sağlam bir aile yapısının ana unsuru olan eş seçiminde *dindarlığın* ön planda tutulmasıdır. Bu itibarla eş seçiminde dindar kadının öncelikli tercih sebebi olması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Dindarlık, her şeyden önce ferde kendisiyle barışık, huzurlu ve mutlu bir yaşam sunmasının yanında, bunun aile ortamına da yansımaları olmakta ve nihayet sağlıklı nesillerin yetişmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

Aradan yaklaşık on beş asır geçmesine rağmen, yukarıda değerlendirmelerini verdiğimiz alan çalışmalarının sonuçları, Hz. Peygamber’in

⁶¹ Fromm, Erich, *Çağımızın Özgürlük Sorunu*, Çev., Bozkurt Güvenç, Gündoğan Yay., Ankara 1995, s. 166-167.

⁶² Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihâb*, Tahk., Hamdî Abdulmecîd Silefî, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1986, II, 96; Şireveyh b. Şehridâr b. Şireveyh Deylemî, *Kitâbü Firdevsi’l-Ahbâr bi-Me’sûri’l-Hitâb el-Muharrac alâ Kitâbi’ş-Şihâb*, Tahk., Fevâz Ahmed Zemirî-Muhammed Mu’tasimbillah Bağdâdî, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1987, I, 464; Aclûnî, a.g.e., I, 319.

⁶³ Özbek, a.g.m., s. 52.

yapmış olduğu bu tavsiyelerin bugün hâlâ öneminden bir şey kaybetmeden, evlilik gibi hayati bir konuda insanlara ışık tutmaya devam etmesi, *sünnetin* evrensel boyutunun bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*, Dâru'l-Fikr, Şam, tsz..
- Akdoğan, Ali, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, Rağbet Yay., İstanbul 2002.
- Atalay, Talip, "Aile Dindarlığının Gençlerin Dindarlığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, Kurav Yay., Bursa 2006.
- Ateş, Süleyman, "Kur'an-ı Kerim'de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Ayetlerin Tefsiri", *AÜİFD*, XXIII, Ankara 1978.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Hadisevi, İstanbul 2007.
- , *Hadiste Tesbit Yöntemi*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- , *Sünen-i Dârimî (Tercüme ve Tahkik)*, Madve Yay., İstanbul 1996.
- Ayhan, Halis, *Eğitim Bilimine Giriş*, Şûle Yay., İstanbul 1995.
- Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, tsz..
- Bayraklı, Bayraktar, *İslâm'da Eğitim*, İFAV Yay., İstanbul 1989.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *Şu'abu'l-İmân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Tahk., Muhammed Saîd Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1410.
- , *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru Sadr, Beyrut, tsz..
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Tahk., Mustafa Dîbu'l-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Beyrût, 1993.
- Çelik, Celalettin, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.
- Çevikoğlu, Nurten, "İslâm'a Göre Çocuk Terbiyesinde Annenin Yeri", *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi-2*, Haz., İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü'd-Dârekutnî*, Tahk., Abdullah Hâşim Yemânî Medenî, Dâru'l-Mehâsin, Kahire, tsz..
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahim, *Sünenü'd-Dârimî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

- Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1978.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yay., İstanbul 1981.
- Dönmezer, Sulhi, *Toplumbilimi*, Beta Yay., İstanbul 1999.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as Sicistanî Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Hattâb'ın Meâlimu's-Sünen Şerhi ile birlikte), Dâru'l-Hadîs, Beyrût, 1974.
- Fahrüddîn Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, tsz., 3. Baskı.
- Fromm, Erich, *Çağımızın Özgürlük Sorunu*, Çev., Bozkurt Güvenç, Gündoğan Yay., Ankara 1995
- Günay, Ünver, *Erzurum Kenti ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999.
- İbn Belbân, Alâuddîn Ali Fârisî, *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Belbân*, Tahk., Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Dâru'l-Marîfe, Beyrut 1969.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, Tahk., Muhammed Fuad Abdalbâkî, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1975.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1990.
- İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman Şehrezûrî, *Mukaddimetü İbni's-Salâh fi Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1978.
- Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, Çev., Ünver Günay, EÜ Yay., Kayseri 1990.
- Karaman, Ramazan, *Sanayileşmenin Dine Etkisi (Mersin Örneği)*, Akın Ofset, Konya 2000.
- Kaya, Mahmut, "Değişen Toplum ve Değişmeyen Değerler", *Sosyal Değişme ve Dînî Hayat*, İSAV, İstanbul 1991.
- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme *Müsnedü'ş-Şihâb*, Tahk., Hamdî Abdulmecîd Silefî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986.
- Kurul, *İlmihal-İman ve İbadetler*, TDV Yay., İstanbul, tsz..
- Mâlik, b. Enes, *el-Muvatta'*, Tahk., Muhammed Fuad Abdalbâkî, Dâru'l-Hadis, Kâhire, 1951.
- Mollamehmetoğlu, Osman Zeki, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, Yunus Emre Yay., İstanbul, tsz..
- Muhammed Kutub, "Eğitimde Dinin Rolü" (*İslâmî Eğitim*, Derleyen, Nakîb Attas, Çev., Ali Çaksu, Endülüs Yay., İstanbul 1991).

- Mübârekfûrî, Ebu'l-'Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm, *Tuhfetü'l-Ahvezî Şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- Müslim, Haccâc b., *Sahîhu Müslim*, Tahk., Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, tsz..
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Beyrût, tsz..
- Özbek, Abdullah "Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi", *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi-2*, Haz., İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *ez-Zevâcû'l-İslâmî el-Mübekkir*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 1991.
- Sağlam, İsmail, "Anne-Baba Dindarlığının Çocuklar Üzerindeki Etkisi", *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, Kurav Yay., Bursa 2006.
- Sarı, Mevlût, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, Bahar Yay., İstanbul 1980.
- Sofuoğlu, Mehmed, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötüken Yay., İstanbul 1988.
- Şîreveyh b. Şehridâr b. Şîreveyh Deylemî, *Kitâbü Firdevsi'l-Ahbâr bi-Me'sûri'l-Hitâb el-Muharrac alâ Kitâbi's-Şihâb*, Tahk., Fevâz Ahmed Zemirî-Muhammed Mu'tasimbillah Bağdâdî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1987.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Vasıt*, Tahk., Târik b. İvadillah-Abdulmuhsin b. İbrahim, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1415.
- Taplamacıoğlu, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, AÜİF Yay., Ankara 1975.
- Tekin, Mustafa, "Dindarlık Bağlamında Amel-i Sâlih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, Kurav Yay., Bursa 2006.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahîh*, Tahk., Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbakî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1987.
- Vergin, Nur, "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile", *Aile Yazıları-2*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1991.